1 *Latimeria chalumnae*

December is drukkend warm in Oos-Londen. In een okergeel waas ligt het Zuid-Afrikaanse stadje te stoven; zelfs de bries van de oceaan biedt bij zoveel loomte amper soelaas. Het is 1938, *Gone with the Wind* komt al haast uit in Amerika, en Hitler aast op Centraal-Europa. Maar hier – in het zuidelijkste deel van Afrika – verkeert drie dagen voor kerst het gros van de bevolking in vakantiesferen: kantoren gaan sluiten, families sukkelen huiswaarts om zich voor te bereiden op de feestdagen.

In het Oos-Londen Museum verkeerde conservatrice Marjorie Courtenay-Latimer allesbehalve in een vakantiestemming. De jonge vrouw – klein van stuk, stug donker haar, pittige zwarte ogen – was druk in de weer uit de talrijke botten die haar omringden, een fossiele dinosauriër te reconstrueren die ze met een vriend had opgedolven in Tarkastad.

Om kwart voor tien 's ochtends klonk er in de beide zaaltjes van het museumgebouwtje een schril gerinkel: de pas twee dagen aangesloten telefoon liet de jonge vrouw schrikken. Jackson, de manager van de Irvin & Johnson trawlervloot, belde door dat kapitein Hendrik Goosen net was binnengelopen. 'Er ligt wel anderhalve ton haaien voor je op de trawler Nerine,' zei hij. 'Ben je geïnteresseerd?'

Het liefst had Marjorie hier nee op gezegd. Ze wilde zo graag de reconstructie afmaken vóór het museum ging sluiten – en er lag ook nog een vracht specimens van kapitein Goosens vorige vaart op preparatie te wachten. Maar toen realiseerde ze zich wat de mensen van Irvin & Johnson alle-

maal voor haar hadden gedaan. Nu het bijna Kerstmis was, bedacht ze, mocht ze toch wel even bij de haven langsgaan om ze fijne feestdagen te wensen.

Ze greep snel een graanzak, riep Enoch, haar assistent, en samen gingen ze met een taxi naar de kaai.

'Ik maakte een praatje met Jackson,' zo vertelt ze zestig jaar later, 'en toen ik naar buiten ging, zei hij: "Goed, anderhalve ton haaien is misschien wel iets overdreven, maar in elk geval vast een prettige kerst!" Ze zaten me daar altijd en eeuwig te pesten.'

Marjorie hees haar katoenen jurkje op en klom aan boord van de 115-voets Nerine. De bemanning was al aan wal gegaan op een oude Schot na, die zei dat de specimens op het bakdek lagen. Marjorie ging naar de berg vis om te zien wat erbij zat – haaien, zeegras, zeesterren, sponzen, rattenvis, het was wel een zootje. Ze dacht niet veel mee te nemen, zei ze tegen de Schot; maar voor de zekerheid begon ze toch te sorteren. En terwijl ze zo bezig was, zag ze onder aan de berg een blauwe vin uitsteken.

'Ik haalde voorzichtig de lagen slib eraf en toen kwam de mooiste vis tevoorschijn die ik ooit had gezien,' herinnert ze zich. 'Hij was anderhalve meter lang met een dofblauwe, ietwat mauve tint, en licht bespikkeld met wittige vlekken; over de volle lengte lag een iriserende glans in zilverblauw en groen. Hij was bedekt met harde schubben en had vier pootachtige vinnen en een vreemde staart zoals van een puppy. Het was zo'n prachtige vis – hij leek wel van porselein – maar ik wist niet wat het was.'

'Ja mevrouw, dat is wat bijzonders,' zei de oude Schot. 'Ik vis al meer dan dertig jaar met de trawler, maar zó een heb ik nog nooit gezien. Probeerde de kapitein in z'n vingers te bijten toen die 'm wou bekijken in het treilnet. We dachten wel dat u er interesse voor zou hebben.' Hij vertelde dat ze het dier

op zeventig meter diepte hadden opgehaald, bij de monding van de Chalumna, en dat kapitein Goosen hem zo mooi had gevonden toen hij hem voor het eerst zag, dat hij hem terug wilde zetten. Marjorie zei dat ze dit exemplaar beslist wilde meenemen naar het museum.

Met hulp van Enoch wist ze de grote vis – die zestig kilo woog – in de zak te wurmen en naar de taxi te sjouwen. De chauffeur was ontsteld. 'Ik weiger stinkende vis in mijn taxi te vervoeren!' riep hij uit. 'Hij stinkt helemáál niet,' antwoordde Marjorie. 'Hij is zo vers als wat, en als u er zo over denkt, neem ik wel een andere taxi. Ik heb u speciaal laten komen om vis naar het museum te brengen.'

De taxichauffeur bond in, en Enoch en zij lieten de vis zo voorzichtig mogelijk in de kofferbak zakken.

'Ik was helemaal in de war,' vertelt Courtenay-Latimer. 'Ik had beslist nog nooit iets gezien dat er ook maar enigszins op leek, en tóch zeurde er de hele tijd een stemmetje in mijn hoofd. Steeds kwam een herinnering boven aan vroeger op school, toen ik een opstel had geschreven over een glansschubbige vis. Ik had toen een onderwijzeres, zuster Camilla, en haar vader was paleontoloog aan de universiteit van Uppsala in Zweden. Hij had zijn dochter van alles geleerd over zeefossielen, en zíj vertelde ons ook altijd een hoop over vissen. En op een dag, toen ik niet bij de les was, keek ze me aan en zei: "Jij daar, Latimertje – wat is een fossiele vis?" Maar Latimertje wist het niet, want Latimertje had zitten suffen. "Voor straf schrijft Latimertje vijfentwintig keer op: Een glansschubbige vis is een fossiele vis. Een glansschubbige vis is een fossiele vis." En Latimertje schreef het vijfentwintig keer op; ik heb het schrift nog steeds. Dus, toen ik daarna in het museum naar die rare schubben stond te staren – waaraan je glansschubbigen kunt herkennen – kwamen die regels steeds boven: een glansschubbige vis is een

fossiele vis – met andere woorden, een vis die lang geleden is uitgestorven en alleen bekend is door fossielvondsten. Ik was beslist geneigd te denken dat het een glansschubbige was, alleen meende ik te weten dat dit niet kon omdat het een levend exemplaar was geweest. Het kwam geen moment bij me op dat het wél zo kon zijn. Maar dat het iets bijzonders was, dáár twijfelde ik niet aan.'

Ze bladerde K.H. Barnards *The Fish of South Africa* door en andere naslagwerken die ze te pakken kon krijgen. Maar nergens zag ze een soort die ook maar enigszins leek op het vreemde prachtexemplaar bij haar op de tafel. Dat het iets unieks en primitiefs moest zijn, was alleen al te zien aan de bijzondere bouw, aan de kopschilden en aan de vorm van de vinnen. Vreemd genoeg vond ze ook nergens een spoor van bloed of slijmafscheiding. Noch aan de bek of de neus, noch aan de rest van het lichaam. Ze mat de vis op en maakte ruwe schetsen. Rond het middaguur kwam de museumvoorzitter, dr. Bruce-Bays, bij haar langs. 'Hij was doctor in de medicijnen,' vertelt Marjorie, 'een buitengewoon sarcastisch heerschap. Hij noemde me altijd Mejuffrouw Magde.' Ze liet hem haar spectaculaire aanwinst zien. 'Mejuffrouw Magde,' zei hij, 'dat is gewoon een rotskabeljauw. Maak je toch niet zo druk, het is gewoon een rotskabeljauw. Elk meent dat zijn uil een valk is.'

Menigeen zou het erbij hebben laten zitten en de onbekende vis nog vóór de kerst bij het grofvuil hebben gezet. Maar voor Marjorie stond het als een paal boven water dat het iets speciaals was, en ze wilde de vis goed zien te houden tot ze iemand had gevonden die hem kon determineren. Enoch werd eropuit gestuurd om bij een bestuurslid een handkarretje te halen, dat ze wel vaker leenden om zware spullen te vervoeren. Toen ze de vis erin getild hadden, begonnen ze hun vreemde vracht naar de stad te duwen.

‘Mijn eerste gedachte was ermee naar het mortuarium te gaan. In die tijd was het mortuarium helemaal in het park,’ vertelt Marjorie. ‘En dus liepen wij tweetjes het hele eind ernaartoe. Het was snikheet, en de mensen ergerden zich mateloos dat ze voor ons aan de kant moesten. Tekéér dat ze gingen. Waarom we dan niet op de straat gingen lopen. Enfin, na een tijdje kwamen we bij het ziekenhuis, en ik ging bij het hoofd van het mortuarium langs, een lange vent – Evans heette hij – en ik vroeg of onze vis niet zolang bij hem in het mortuarium kon blijven. Hij rechtte zijn rug tot de volle lengte, staarde ons met gevaarlijk uitpuilende ogen aan, en zei: “Wat een ongepast verzoek! Wat zullen de mensen daar wel niet van zeggen?” Ik zei tegen hem: “Ach, die liggen nu tóch allemaal te slapen, en het is zo’n prachtige vis.” “Nee,” zei hij. Nee, een vis in het mortuarium – geen denken aan. Enfin, dat ging dus niet door.’

Daarna ging ze naar het koelhuis. ‘Je had daar een man die Latimer heette, geen familie van ons. Die was tenminste nog zo fatsoenlijk even langs te komen om de vis te bekijken, maar hij zei ook nee, hij ging toch geen stinkende vis in zijn koelhuis stallen. En misschien had hij ook wel gelijk, want er konden gassen vrijkomen en er lag voedsel in het koelhuis. Kortom, bij hem werd het ook niks.’

Dit waren indertijd de enige twee koelinrichtingen die ruim genoeg waren om een vis van anderhalve meter en zo’n zestig kilo in onder te brengen. Marjorie begon wanhopig te worden: hoe kon ze het dier dán bewaren? Toen dacht ze aan Robert Center, de preparateur. ‘Die kende me al sinds ik een klein meisje was en had me taxidermie geleerd; hij zou er vast iets op weten. Ik wist nu wel zeker dat het iets héél bijzonders moest zijn: deze vinnen die net pootjes leken en die schubben met die zilveren, iriserende glans. Het was zo’n prachtig gezicht.’

Ze gingen bij Center langs, en Marjorie toonde hem de vis en vertelde over hun pogingen hem te behouden. Ze vroeg of hij wel eens eerder zo'n vis had gezien en of hij wist wat het was. Robert Center keek er eens goed naar; het was intussen middag geworden en de kleur was verbleekt tot donkergrijs: nee, een dergelijke vis had hij ook nog nooit gezien, hij had geen flauw idee wat het was. Hij vroeg Marjorie het dier op de tafel te leggen in zijn werkkamer. 'Als we wat formaline hadden, zouden we hem kunnen inwikkelen en daarna misschien iemand van de Rhodes University kunnen laten komen om hem te determineren,' stelde hij voor. Marjorie ging akkoord. 'Goed,' zei ze, 'ik zal dr. Smith vragen.'

De formaline kreeg ze via een kennis die apotheker was. Het spul was indertijd schaars – slechts een paar apothekers hadden een voorraadje voor het ziekenhuis – met zowat een liter keerde ze terug naar Center. 'We verdunden het, doopten de *Daily Dispatch*-pagina's erin en omwikkelden daarmee de vis, héél voorzichtig. Vervolgens hadden we iets als een laken nodig. We vroegen het aan mevrouw Center, maar die kon ze niet missen. Toen ben ik helemaal terug naar huis gelopen – er reden toen nog geen bussen of zo – en heb mama verteld wat er gebeurd was: dat ik een lap stof nodig had om de vis te omwikkelen zodat hij intact zou blijven tot ik iets van dr. Smith had gehoord. Ze gaf me een dubbel beddenlaken, en daar wikkelden we de vis heel zorgvuldig mee in, met daarin de in formaline gedompelde *Daily Dispatch*-pagina's.'

Dr. James Leonard Brierley Smith, werkzaam als scheikundedocent aan de Rhodes University in Grahamstown, hielp als amateur-ichtyoloog in zijn vrije tijd enkele kleinere musea aan de zuidkust met de vissencollectie. Marjorie had hem vijf jaar eerder voor het eerst ontmoet toen ze aan de kust schelpen en bijzondere zeegrassen aan het verzamelen

was voor het museum. Een kwieke vent in een korte flodderbroek waarin hij bijkans verzoop, met inblauwe ogen en rossig borstelhaar, was naar haar toe gekomen om te informeren waar ze mee bezig was. Marjorie had hem verteld dat ze in het Oos-Londen Museum werkte, en zo was de vriendschap begonnen. Smith had haar in het museum al dikwijls bezocht om zeldzame vissen te helpen classificeren. Maar toen ze hem op 22 december 1938 probeerde te bellen, bleek

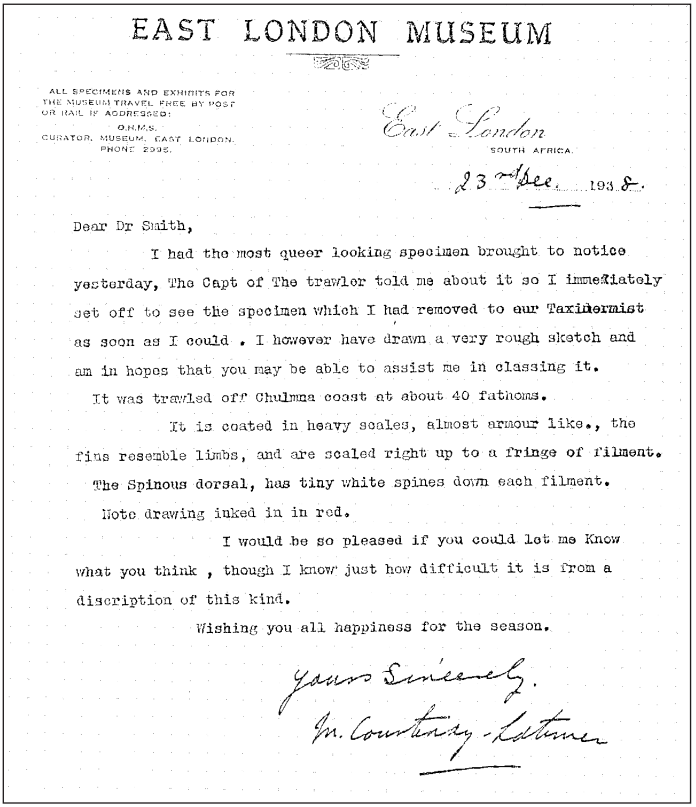

EAST LONDON MUSEUM

ALL SPECIMENS AND EXHIBITS FOR THE MUSEUM TRAVEL FREE BY POST OR RAIL IF ADDRESSED:
O.H.M.S.
CURATOR, MUSEUM, EAST LONDON.
PHONE 2095.

East London
SOUTH AFRICA.

23rd Dec. 1938.

Dear Dr Smith,

I had the most queer looking specimen brought to notice yesterday, The Capt of The trawler told me about it so I immediately set off to see the specimen which I had removed to our Taxidermist as soon as I could . I however have drawn a very rough sketch and am in hopes that you may be able to assist me in classing it.

It was trawled off Chulmna coast at about 40 fathoms.

It is coated in heavy scales, almost armour like., the fins resemble limbs, and are scaled right up to a fringe of filment.

The Spinous dorsal, has tiny white spines down each filment.

Note drawing inked in in red.

I would be so pleased if you could let me Know what you think , though I know just how difficult it is from a discription of this kind.

Wishing you all happiness for the season.

Yours Sincerely.
M. Courtenay-Latimer

Brief van Marjorie Courtenay-Latimer aan J.L.B. Smith (J.L.B. Smith Institute of Ichthyology)

hij niet in Rhodes te zijn. Ze liet een bericht voor hem achter, en toen ze de volgende dag nog altijd niets van hem had gehoord, stuurde ze hem een brief met een schets van de vis.

Oos-Londen Museum
23 december 1938

Geachte dr. Smith,
Gisteren kreeg ik een uiterst merkwaardig specimen onder ogen. De kapitein van de trawler had mij erover verteld, en ik ben dadelijk gaan kijken en heb het specimen zo snel mogelijk overgebracht naar onze preparateur. Ik heb echter een zeer ruwe schets gemaakt, in de hoop dat u aan de hand daarvan de vis zult kunnen determineren.
Hij werd opgehaald voor de monding van de Chalumna op een diepte van ongeveer zeventig meter.
De schubben zijn zeer dik, haast als een pantser. De vinnen doen denken aan ledematen en zijn geschubd tot aan de membraanrand. De rugvinnen hebben fijne witte vinstralen door elk membraan. Zie de rode lijnen op de schets.
Het zou mij bijzonder verheugen als u mij zou willen laten weten wat u ervan denkt, al besef ik dat dit met een beschrijving als deze heel moeilijk is.

Met de beste wensen voor de feestdagen,
hoogachtend,
Marjorie Courtenay-Latimer

De dagen daarna wachtte ze op antwoord. 'Maar er gebeurde niets, helemaal niets,' herinnert ze zich. Eerste kerstdag ging voorbij in een waas. 'Ik werd er zo wanhopig van. Ik zat de hele tijd aan de vis te denken. Bij mij thuis snapten ze maar niet wat er mis was, maar ik voelde aan mijn water dat

het iets belangrijks moest zijn.' Dan tweede kerstdag: nog steeds geen reactie. 'Ik keek dagelijks of er iets bij de post zat en verwachtte elk moment een telefoontje, maar Smith liet niks van zich horen.'

Het was een smoorhete week. Iedere middag ging Marjorie bij Center langs om de vis te bekijken en ofschoon hij nog zeer intact oogde, sijpelde er op de 27ste olie uit. Center was bang dat de vis zou bederven. Marjorie wilde het niet riskeren en gaf haar fiat hem uit te halen – niet via de flank zoals men destijds veel deed, maar meer onder de maag zodat de schubben althans gespaard zouden blijven. Het was een lastig karwei. Center sneed zo secuur als hij kon door de dikke schubben. Het vlees was spierwit en soepel als klei; het oogde niet fibreus noch als ander visvlees dat hun bekend was. Het dier had geen ribben en in plaats van een ruggengraat een flexibele buis, waar een gelige olie uit kwam toen Center erdoor sneed. Marjorie wist een hele fles van de heldere vloeistof op te vangen, die ze voor J.L.B. Smith bewaarde, evenals de harde benige tong, die ze mee naar huis nam om te onderzoeken. Ze zei tegen Center dat hij de ingewanden kon weggooien en mocht doorgaan met prepareren, wanneer hij de volgende avond nog altijd niets van Smith had gehoord.

'Er was nog steeds geen bericht. We wachten dag in dag uit op antwoord van Smith. Het was verschrikkelijk. Oud en nieuw ging voorbij en we zaten nog altijd te wachten.' Het zou al met al dertien dagen duren voor Marjorie iets van J.L.B. Smith vernam.

Marjorie Courtenay-Latimer was geen ichtyologe maar heel goed thuis in het vak. Al vóór haar geboorte stond vast dat ze naturaliste zou worden. Twee dagen voor ze ter wereld kwam vertrouwde haar vader Eric Henry Courtenay-Latimer aan zijn dagboek toe: '...Willie [zijn vrouw] en ik hopen allebei dat

het een liefhebber van natuurschoon zal zijn. Willie wil graag een botanist – ik zou willen dat het een liefhebber wordt van dieren en vogels.'

Op 24 februari 1907 werd hun beider eerste dochter, Marjorie Eileen Doris Courtenay-Latimer, geboren – ruim twee maanden te vroeg (en nog wel onder het teken Vissen). Schoon aan de haak woog ze zeven ons en haar levenskansen werden gering geacht. Maar voor haar ouders was zij een bron van verwondering van wie ze helemaal gek waren. 'Het meiske leek wel zo'n popje in watten,' schreef haar vader. 'Ze had een grote bos donker haar, maar geen nagels aan de vingertjes en teentjes... Onze kleine schat is het wonderbaarlijkste kindje van héél Oos-Londen... En we beleven onze vreugde des te sterker omdat ze nog zo teer en klein is.'

De Courtenay-Latimers hadden het niet al te breed en leidden een rondzwervend leven, doordat Eric Courtenay-Latimer bij het Zuid-Afrikaanse spoor nogal eens van baan wisselde. Desondanks was het een gelukkig gezin, dol op tochten en picknicks in de vrije natuur en lange strandwandelingen. Op haar eerste verjaardag gingen de ouders met hun – nog zwakke – dochtertje naar Cape Agulhas, het zuidelijkste punt van het Afrikaanse continent: 'Margie was gek van het strand en werd verliefd op een schelp, waar ze de hele dag mee speelde tot ze ermee in slaap viel,' noteerde haar vader. Op haar tweede was ze zo verzot op de eendenvijver dat ze al haar tantes kuikens in haar kinderschort deed om ze mee naar bed te nemen.

Ondanks haar gezonde leefstijl was Marjorie vaak ziek, en meer dan eens leek ze het niet lang meer te maken. 'Ze is mager en zwak,' schreef haar vader, 'maar ze heeft een zeer sterke wil, een wonderlijk, klein en bedachtzaam kind, verknocht aan dieren, vogels, bloemen en haar moeder en zusje.'

Vogels waren haar lust en haar leven. Ze kon ze uren ach-